

การจัดการห่วงโซ่คุณค่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป ในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้
 The Value Chain Management of Deep South Processed Agricultural Product
 Community Enterprise

นิรันดร์เกียรติ ลิวคุนูปการ
 Nirunkiat Livkunupakan

คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา อำเภอเมือง จังหวัดยะลา 95000
 Faculty of Management Sciences, Yala Rajabhat University, Muang, Yala 95000, Thailand

*Corresponding author, e-mail: nirunkiat.l@yru.ac.th

(Received: Jul 30, 2021; Revised: Sep 14, 2021; Accepted: Sep 15, 2021)

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการจัดการห่วงโซ่คุณค่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปเพื่อลดปัญหาความเหลื่อมล้ำในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างจากกลุ่มเป้าหมายจำนวน 12 กลุ่มที่ผ่านการคัดเลือกแบบเจาะจง และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการพรรณนาวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ ผลวิจัยพบว่า ปัญหาหลักในส่วนของต้นน้ำ คือ วัตถุดิบมีปริมาณจำกัดไม่สามารถขยายไปสู่ธุรกิจเชิงพาณิชย์ได้ อีกทั้งการขาดความรู้ในการบริหารจัดการการผลิตอย่างเป็นระบบสำหรับกลางน้ำนั้น กลุ่มเป้าหมายขาดความรู้ด้านกระบวนการผลิตการแปรรูปอย่างเป็นระบบ ส่วนปลายน้ำ กลุ่มเป้าหมายขาดความรู้ด้านการตลาด ช่องทางการจัดจำหน่าย และการส่งเสริมการตลาด แนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าวคือ ควรมีการส่งเสริมการเพาะปลูกหรือขยายพื้นที่เพาะปลูกให้มากขึ้นเพื่อรองรับการขยายไปสู่ธุรกิจเชิงอุตสาหกรรมเชิงพาณิชย์ได้ สำหรับแนวทางการแก้ปัญหากลางน้ำและปลายน้ำคือ การถ่ายทอดความรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ให้สามารถยืดอายุการเก็บรักษาด้วยการนำเทคโนโลยีการอาหารมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับแนวทางการผลิตแบบดั้งเดิมและการนำความรู้ด้านการตลาดออนไลน์มาส่งเสริมการจัดจำหน่ายเพื่อขยายโอกาสทางการตลาดไปสู่กลุ่มลูกค้าในวงกว้างได้มากขึ้น ที่ผ่านมามีการสนับสนุนช่วยเหลืออย่างต่อเนื่องแต่ยังไม่ครบทั้งห่วงโซ่คุณค่า ดังนั้นการแก้ปัญหาแบบครบวงจรตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เป็นการสร้างความมั่นใจในทุกกลุ่มที่เกี่ยวข้อง สามารถขับเคลื่อนห่วงโซ่คุณค่าไปได้อย่างมั่นคง

คำสำคัญ : การจัดการห่วงโซ่คุณค่า กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป พื้นที่จังหวัดชายแดนใต้

Abstract

This study explored upstream, midstream, and downstream problems and solutions in the management of community enterprises' value chain in processed agricultural products with the goal to decrease inequality in the three southern border provinces. This study employed a qualitative approach. Data were collected from semi-structured interviews with 12 target groups selected through purposive sampling. A systematic descriptive analysis was subsequently used to process the acquired data. Findings revealed the core upstream problems of inadequate raw materials, limited commercial scalability, and missing knowledge in systematic manufacturing management; the midstream concern on the absence of know-how in systematic processing; and the downstream issues related to the target groups not possessing necessary marketing, distribution, and promotional skills. The proposed upstream solution included cultivation quantities and spaces to be expanded to achieve a commercial and industrial scale. Furthermore, the midstream and downstream solutions included knowledge, especially on packaging development for extended shelf lives through the food technology compatible with existing

manufacturing processes, to be transferred to the participants and further sales opportunities from a broader range of clients to be captured via online marketing. Although previous facilitation had reportedly been consistently provided, it did not cover the entire value chain. Hence, comprehensive problem-solving from upstream to downstream is exceptionally vital to winning confidence from every stakeholder and reinforcing the value chain with sustainability.

Keywords: Value chain management, Community enterprises, Processed agricultural products, Southern border provinces

บทนำ

การเกษตร มีความสำคัญต่อประเทศไทยในมิติที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ประเพณี สังคม เศรษฐกิจทั้งในระดับภูมิภาค และระดับประเทศด้วย โดยผลผลิตด้านเกษตรมีแนวโน้มที่ดีขึ้นหลังจากเกิดการระบาดของโควิด-19 ในช่วง 2 ปีที่ผ่านมาจาก อัตราลดลงร้อยละ 4.2 ในปี พ.ศ. 2563 เป็นอัตราลดลงร้อยละ 2.6 ในไตรมาสที่ 1/2564 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) (Office of Agricultural Economics, 2021, p.1) มีการนำผลผลิตด้านเกษตร ได้แก่ พืชไร่ พืชสวน ัญพืช พืชผัก ปศุสัตว์ และ ประมง มาแปรรูปเป็นสินค้า เทียบเคียงจากมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมของอุตสาหกรรมเกษตรแปรรูป ซึ่งพิจารณา กลุ่มที่เกี่ยวกับสินค้าเกษตร ได้แก่ อาหาร เครื่องดื่ม ไม้และผลิตภัณฑ์จากไม้ยางและผลิตภัณฑ์ ยาสูบ เครื่องหนังและ ผลิตภัณฑ์กระดาษซึ่งในปี 2562 มีมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมของอุตสาหกรรมเกษตรแปรรูปรวมเพิ่มขึ้นเล็กน้อยจากปี 2561 คิดเป็นอัตราการขยายตัว ร้อยละ 0.05 (Ministry of Agriculture and Cooperatives, 2019, p. 142) รัฐบาลจึงได้มีแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติประเด็น (3) การเกษตร เพื่อพัฒนาภาคเกษตร ให้มีศักยภาพและขีดความสามารถในการแข่งขัน โดยการยกระดับการผลิตและสร้างมูลค่าเพิ่ม ให้กับผลิตภัณฑ์เกษตรซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างรายได้และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชากร (Ministry of Agriculture and Cooperatives, 2019, p. 139)

ในส่วนของพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ ประกอบด้วย 3 จังหวัดได้แก่ จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ตั้งอยู่ใต้สุดของประเทศและติดกับประเทศมาเลเซีย 258 กิโลเมตร มีพื้นที่รวม 6.84 ล้านไร่ ลักษณะภูมิประเทศทางตอนกลางและตอนใต้ของภาคมีเทือกเขาสันกาลาศีรี (ยะลาและนราธิวาส) วางตัวในแนวตะวันออก-ตะวันตก และเป็นพรมแดนกั้นระหว่างไทยและมาเลเซีย ด้านตะวันออก เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำจตุรัสทะเลฝั่งอ่าวไทยในจังหวัดปัตตานีและจังหวัดนราธิวาส (Office of Strategic Administration of Southern Border Provinces, 2018, p. 2) จากความรุนแรงในพื้นที่ที่ยืดเยื้อมานานกว่า 20 ปี ผนวกกับสถานการณ์ของโควิด-19 ก่อให้เกิดปัญหาด้านเศรษฐกิจ ในส่วนของภาคเกษตรในพื้นที่ก็พบปัญหาคือ ราคา ยางที่ตกต่ำอย่างต่อเนื่อง ภาพรวมโครงสร้างเศรษฐกิจ ในปี2562 ภาคเกษตร ร้อยละ 29.00 ที่สำคัญคือยางพารา ปาล์ม น้ำมัน ประมง ไม้ผล และปศุสัตว์ โดยภาคเกษตรมีความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านนี้ ในส่วนของอุตสาหกรรมส่วนใหญ่คือ การแปรรูปอาหาร แปรรูปยางพารา เคมีภัณฑ์ และแปรรูปไม้ยางพารา (Office of Strategic Administration of Southern Border Provinces, 2018, p. 6)

ดังนั้น ภาคการเกษตรจึงควรที่จะได้รับการดูแล สนับสนุนและส่งเสริมอาชีพเป็นลำดับแรก ด้วยการให้ความสำคัญต่อการเชื่อมโยงกิจกรรมภายในและภายนอกองค์กรตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ จนถึงปลายน้ำตามแนวคิดห่วงโซ่มูลค่า (Value Chain) ด้วยการจัดองค์ความรู้สู่การพัฒนากระบวนการห่วงโซ่มูลค่าตั้งแต่กระบวนการผลิต การบริหารจัดการการตลาดที่มุ่งเน้นผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปที่มีคุณภาพ ปลอดภัยได้มาตรฐาน และมีมูลค่าเพิ่มที่ยั่งยืน มีความพร้อมในการเชื่อมโยงไปสู่การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นและแนวทางการปรับปรุงที่เหมาะสม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการพัฒนาศักยภาพสินค้าผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปสู่เชิงพาณิชย์ได้

ตามแนวความคิดนี้ ไมเคิล อี พอร์เตอร์ มองธุรกิจว่า เป็นลูกโซ่แห่งกิจกรรมที่สร้างสรรค์คุณค่าต่อเนื่องสัมพันธ์กัน เหมือนกับลูกโซ่ เพื่อส่งมอบคุณค่าทั้งหมดให้กับลูกค้า โดยแต่ละกิจกรรมจะมีส่วนช่วยก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มเป็นช่วง ๆ นับตั้งแต่ การนำวัตถุดิบที่ได้จากผู้จัดหาเข้าสู่อุตสาหกรรมการผลิต จนกระทั่งผ่านออกมาเป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป และสิ้นสุดที่ผู้จัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์สู่ผู้บริโภคคนสุดท้าย รวมทั้งกิจกรรมการบริการหลังการขาย (Porter, 1985, pp. 36-50) ดังงานวิจัยของ Theppitak (2016, p. 3) และ Chairueangwut *et al.* (2019, p. 522) พบว่าการศึกษาห่วงโซ่มูลค่า (Value chain) ตั้งแต่

ต้นน้ำ กลางน้ำ จนถึงปลายน้ำ เป็นเครื่องมือที่มีความสำคัญในการวิเคราะห์กิจกรรมที่เกิดขึ้นเพราะการศึกษาห่วงโซ่คุณค่าคือ การวิเคราะห์ลำดับการเชื่อมโยงของกิจกรรมที่สร้างมูลค่าที่เกิดขึ้นภายในห่วงโซ่คุณค่าจนถึงปลายทางซึ่งก็คือลูกค้าคนสุดท้าย ด้วยเหตุผลดังกล่าว นักวิจัยจึงมองเห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นในการนำแนวความคิดห่วงโซ่คุณค่ากลุ่ม วิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปโดยใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ จากการศึกษาผลที่ได้สังเคราะห์เป็นข้อสรุปถึง สภาพปัญหา รวมไปถึงเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาการจัดการห่วงโซ่คุณค่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป เพื่อลด ปัญหาความเหลื่อมล้ำในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ โดยการส่งเสริมการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าว ไม้ผล (ทุเรียน) กุยช่าย ปลาเกลือ ไก่เบตงกาแฟ ผึ้งชันโรง เพื่อนำข้อมูลไปเป็นแนวทางสร้างมูลค่าเพิ่มยกระดับให้สามารถแข่งขันในตลาด สมัยใหม่ได้ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคอย่างสูงสุด รวมทั้งการเพิ่มโอกาสให้คนในพื้นที่ได้เข้าถึงแหล่งเรียนรู้โดยการ นำองค์ความรู้ที่มีอยู่ในมหาวิทยาลัยสู่ท้องถิ่นอีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์สภาพปัญหาการจัดการห่วงโซ่คุณค่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปในพื้นที่ จังหวัดชายแดนใต้
2. เพื่อเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาการจัดการห่วงโซ่คุณค่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปเพื่อลดปัญหา ความเหลื่อมล้ำในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth interview) ใช้ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างรวบรวมข้อมูลวิจัย นำผลที่ได้สังเคราะห์เป็นข้อสรุปถึงสภาพปัญหา รวมไปถึงเสนอแนวทางแก้ไข ปัญหาการจัดการห่วงโซ่คุณค่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป เพื่อลดปัญหาความเหลื่อมล้ำในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้

ประชากร และกลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายของการวิจัย เป็นประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปในพื้นที่ที่เข้าร่วมโครงการ ยุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา ปี 2562-2563 มีจำนวนทั้งสิ้น 12 คน จาก 25 คน โดยได้ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Selvi, 2019 p. 98) ทำการคัดเลือกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป ที่มีการรวมกลุ่มกันเพื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรมด้านการแปรรูปพืชและสัตว์ ในพื้นที่เป็นหลักโดยใช้วัตถุประสงค์ที่เป็นอัตลักษณ์ ในท้องถิ่น ซึ่งเหมาะสมกับการพัฒนาเพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป จนได้กลุ่มเป้าหมายทั้งสิ้น 12 คน ที่สอดคล้องกับ เกณฑ์การคัดเลือกโดย 7 คน อยู่ในพื้นที่อำเภอเบตงและอำเภอธารโต จังหวัดยะลา 3 คน อยู่ในพื้นที่อำเภอหนองจิกและ อำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี และอีก 2 คน อยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองและอำเภอศรีสาคร จังหวัดนราธิวาส

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

งานวิจัยนี้เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ทำการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์ เป็นการสัมภาษณ์เจาะลึกถึงข้อมูลพื้นฐาน ประวัติและความเป็นมาของการ จัดตั้งกลุ่ม สภาพปัญหาในการจัดการห่วงโซ่คุณค่า ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปสังเคราะห์เสนอแนว ทางการจัดการห่วงโซ่คุณค่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป เพื่อลดปัญหาความเหลื่อมล้ำในพื้นที่จังหวัดชายแดน ใต้ ในส่วนของการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือที่สร้างขึ้น ก่อนนำไปใช้กับกลุ่มเป้าหมาย ได้มีการพิจารณาความสอดคล้อง ของข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา และทำการตรวจสอบคุณภาพ โดยนักวิจัยได้ส่งแบบสัมภาษณ์ให้ผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์ (Content validity) จากนั้นนักวิจัยได้ดำเนินการปรับแก้ ตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญและนำเครื่องมือที่ได้ไปทดสอบกับประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปนอก พื้นที่ ที่มีคุณสมบัติหรือคุณลักษณะที่ใกล้เคียงกับกลุ่มเป้าหมายจำนวน 3 กลุ่ม แล้วนำประเด็นคำถามที่ไม่ชัดเจน มาปรับปรุง แก้ไขเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์อีกครั้งเพื่อการแก้ไขข้อบกพร่องต่อไป ซึ่งการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะสัมภาษณ์ตามแนวคิดที่ผ่าน การตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

งานวิจัยนี้เก็บข้อมูลในช่วงเดือนมีนาคม-พฤษภาคม 2563 โดยได้ดำเนินการประสานไปยังเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ทั้งสามจังหวัด เพื่อสอบถามข้อมูลเบื้องต้นและความเป็นไปได้ในการเก็บข้อมูล จากนั้นดำเนินการนัดหมายกับกลุ่มเป้าหมาย

ทั้ง 12 กลุ่มเพื่อลงพื้นที่ภายใต้วันและเวลาที่กลุ่มเป้าหมายสะดวก ก่อนเริ่มการสัมภาษณ์ ได้อธิบายวัตถุประสงค์และขอบเขตของงานวิจัย กระบวนการในการเก็บข้อมูล สิทธิในการถอนตัวออกจากโครงการวิจัยให้กลุ่มเป้าหมายได้รับทราบ รวมไปถึงการขออนุญาตกลุ่มเป้าหมายในการบันทึกเสียงการสัมภาษณ์ ในส่วนของภาษาที่ใช้ในการสัมภาษณ์ภาษาไทยและภาษามลายูถูกใช้เป็นภาษาหลักในการสัมภาษณ์ซึ่งขึ้นอยู่กับความต้องการและความสะดวกของกลุ่มเป้าหมาย การสัมภาษณ์ใช้เวลาประมาณ 40-60 นาทีต่อคน

การวิเคราะห์ข้อมูล

งานวิจัยนี้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Creswell & Clark, 2018, pp.209-240) ในขั้นตอนแรก นำข้อมูลที่ได้จากการบันทึกเสียงมาถอดเสียงแบบแบบคำต่อคำและบันทึกลงคอมพิวเตอร์ในโปรแกรม Microsoft Office Word ที่มีการตั้งรหัสเพื่อป้องกันการรั่วไหลของข้อมูล จากนั้นนักวิจัยได้นำไฟล์ข้อมูลที่ถอดเทปแล้วส่งให้กลุ่มเป้าหมายเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง ในกรณีที่ข้อมูลไม่ชัดเจน ซึ่งพบ 1 กลุ่ม ที่ต้องแก้ไขข้อมูลในเรื่องของการตลาด ผู้วิจัยจึงได้ขออนุญาตสัมภาษณ์อีก 1 ครั้ง ทางโทรศัพท์ โดยใช้แบบสัมภาษณ์ชุดเดิม หลังจากที่ได้ยืนยันความถูกต้องของข้อมูลแล้ว นักวิจัยได้อ่านบทสัมภาษณ์และทำความเข้าใจข้อมูลการสัมภาษณ์ทั้งหมดเพื่อให้เข้าใจภาพรวมของข้อมูลก่อนที่จะดำเนินการจัดระบบข้อมูลด้วยการคัดเลือกคำ วลี หรือประโยคที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัย ใช้การพรรณนาวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ ตามประเด็นเนื้อหาในเรื่องสภาพปัญหาการจัดการห่วงโซ่คุณค่าที่ศึกษา และนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อนำไปสู่แนวทางการแก้ไขปัญหา พร้อมข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยจำแนกตามวัตถุประสงค์เป็นดังนี้

1. สภาพปัญหาการจัดการห่วงโซ่คุณค่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้

ผลการวิจัยพบว่า ประธานของแต่ละกลุ่มทั้ง 12 กลุ่มที่เป็นผู้ให้ข้อมูล อธิบายว่า ปัญหาในกิจกรรมห่วงโซ่คุณค่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป (ปัญหาต้นน้ำ) ประกอบด้วย 2 ปัญหาหลัก คือ (1) ด้านวัตถุดิบ คือวัตถุดิบมีปริมาณจำกัด (ร้อยละ 75) เนื่องจากข้อจำกัดด้านพื้นที่ปลูก ที่เป็นหุบเขาไม่สามารถขยายผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปไปสู่เชิงพาณิชย์ได้ สายพันธุ์พืชอัตลักษณ์พื้นถิ่น (ร้อยละ 58) ที่ใช้เป็นวัตถุดิบหลักในการผลิตผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปยังไม่มีตลาด มีการปลูกในปริมาณน้อย และปลูกเฉพาะในพื้นที่ที่กลุ่มเป้าหมายอาศัยอยู่ นอกจากนี้ยังพบว่า การควบคุมคุณภาพของวัตถุดิบเป็นไปได้ยาก (ร้อยละ 50) เนื่องจากวัตถุดิบส่วนใหญ่รับซื้อมาจากเกษตรกรรายย่อยหลาย ๆ ราย สถานที่การเก็บรักษาไม่สามารถควบคุมความชื้นได้ฤดูฝน (2) กระบวนการผลิต คือกลุ่มเป้าหมายยังคงใช้รูปแบบการผลิตแบบดั้งเดิมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น ขาดแคลนอุปกรณ์ที่ทันสมัย เครื่องจักร เครื่องทุ่นแรงและเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการผลิต (ร้อยละ 100) ขาดความรู้ทางโภชนาการด้านอาหาร (ร้อยละ 100) และขาดความรู้ในการผลิตอย่างเป็นระบบและการรับรองมาตรฐาน (ร้อยละ 67) ตามลำดับ ดังตารางที่ 1 ต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ปัญหาในกิจกรรมห่วงโซ่คุณค่าของผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป : ปัญหาต้นน้ำ (ประธานกลุ่มฯ ให้คำตอบ 12 คน)

ปัญหาต้นน้ำ	จำนวนกลุ่ม	ร้อยละ
วัตถุดิบ		
มีปริมาณจำกัด ส่งผลให้จำนวนผลผลิตที่ได้ไม่เพียงพอต่อการผลิตเชิงพาณิชย์	9	75%
สายพันธุ์พืชอัตลักษณ์พื้นถิ่นซึ่งยังไม่มีตลาด	7	58%
ไม่สามารถควบคุมคุณภาพได้เนื่องจากรับซื้อจากเกษตรกรรายย่อยหลายรายและไม่สามารถควบคุมความชื้นได้ในช่วงฤดูฝน	6	50%
มีพื้นที่ปลูกไม่เพียงพอเพราะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นสวนยางพาราและมีลักษณะเป็นหุบเขา	4	33%
กระบวนการผลิต		
แบบดั้งเดิมและขาดแคลนอุปกรณ์การผลิตที่ทันสมัย	12	100%
ขาดความรู้ทางโภชนาการด้านอาหาร	12	100%
ขาดความรู้ในการผลิตอย่างเป็นระบบและการรับรองมาตรฐาน	8	67%

และที่น่าสนใจคือ จากบทสนทนาของการสัมภาษณ์ระดับลึกที่มีการบรรยายกล่าวไว้ว่า :

“วัตถุดิบหลัก คือ กุยช่วยพันธุ์พื้นเมืองเบตงที่หายาก และต้องปลูกแต่ในอำเภอเบตง จังหวัดยะลา วัตถุดิบไม่เพียงพอต่อการผลิต การขยายพื้นที่ทำได้ยากเนื่องจากต้องใช้ความละเอียด...” (ประธานกลุ่ม ข, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2563)

ขณะที่ ปัญหาในกิจกรรมห่วงโซ่คุณค่าของผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป (ปัญหากลางน้ำ) มีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตการแปรรูป ซึ่งพบว่าเนื่องจากกลุ่มเป้าหมายขาดความรู้ด้านการออกแบบบรรจุภัณฑ์ไม่ได้รับมาตรฐานที่ถูกต้องตามหลักมาตรฐานสากล (ร้อยละ 83) คุณภาพและบรรจุภัณฑ์ของผลิตภัณฑ์แปรรูป (ร้อยละ 83) ไม่สามารถยืดอายุการเก็บรักษาของผลิตภัณฑ์ได้ รวมไปถึงสถานที่ผลิตที่ไม่ได้รับมาตรฐานตามเกณฑ์การผลิต (ร้อยละ 33) ดังตารางที่ 2 ต่อไปนี้

ตารางที่ 2 ปัญหาในกิจกรรมห่วงโซ่คุณค่าของผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป : ปัญหากลางน้ำ (ประธานกลุ่มฯ ให้คำตอบ 12 คน)

ปัญหากลางน้ำ	จำนวน	ร้อยละ
กระบวนการผลิตการแปรรูป		
การออกแบบของบรรจุภัณฑ์ที่ไม่ได้รับมาตรฐาน	10	83%
คุณภาพและบรรจุภัณฑ์ของผลิตภัณฑ์แปรรูปไม่สามารถยืดอายุการเก็บรักษา	10	83%
สถานที่ผลิตไม่ได้รับมาตรฐานตามเกณฑ์การผลิต	4	33%

นอกจากรายละเอียดที่บรรยายข้างต้นแล้ว ยังสามารถยืนยันจากปรากฏการณ์ที่เป็นคำบรรยายที่ได้จากการสัมภาษณ์ประธานกลุ่มฯ ได้ว่า:

“ปัญหาทางกลุ่ม คือผลิตภัณฑ์มีอายุการเก็บรักษาที่สั้นไม่สามารถส่งไปขายตามต่างจังหวัดได้ ขาดความรู้ ความเข้าใจในส่วนประกอบ ที่ไม่รู้ด้วยซ้ำว่าแบ่งที่อายุการใช้งานของมันอายุที่เราสามารถกินได้ วันบริโภคอยู่ได้แค่ไหน เราเป็นแค่แม่ค้าเราไม่ใช่นักโภชนาการ ไม่ใช่กวีวิจัยอาหารเรารู้แค่ตามวิธีของเราใส่ในตู้เย็นแบบเราไม่รู้ว่าจะเก็บได้อายุแค่ไหน...” (ประธานกลุ่ม ข, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2563)

ดังนั้น อาจพิจารณาได้ว่า ผลิตภัณฑ์ที่ดำเนินการผลิตออกมา มักจะเป็นอาหารที่มีปัญหาสำคัญในด้านการดูแลรักษา ตลอดจนการกำหนดวันหมดอายุทั้งนี้เพราะยังขาดความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ ภาพที่ 1 ต่อไปนี้แสดงถึงขนมกุยช่วยที่บางกลุ่มดังกล่าวผลิตขึ้น

ภาพที่ 1 ตัวอย่างผลิตภัณฑ์ก่อนเข้าร่วมงานวิจัย

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ปัญหาในกิจกรรมห่วงโซ่คุณค่าของผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป (ปัญหาปลายน้ำ) จะประกอบด้วยปัญหาด้านช่องทางการจำหน่ายและการส่งเสริมการตลาดของผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป กล่าวคือ ปัจจุบันช่องทางการจำหน่ายทุกกลุ่มจำหน่ายเฉพาะภายในพื้นที่ของตนเอง ขาดความรู้ด้านตลาดออนไลน์ และส่วนใหญ่ไม่มีตลาดต่างประเทศเข้ามารองรับ (ร้อยละ 92%) ในส่วนของปัญหาด้านการส่งเสริมการตลาดนั้น พบว่า กลุ่มเป้าหมายผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปทุกกลุ่มขาดการโฆษณาและส่วนใหญ่ยังไม่มีเครื่องหมายรับรองคุณภาพ (ร้อยละ 67) ทั้งเครื่องหมายรับรองคุณภาพมาตรฐานอาหารและยา (อย.) มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) นอกจากนี้ยังพบว่า รูปแบบการจำหน่ายส่วนใหญ่เป็นการฝากขายตามร้านค้าตามสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ในบริเวณใกล้เคียงและขาดกระบวนการส่งเสริมการจำหน่าย (ลด แลก แจก แถม) ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ปัญหาในกิจกรรมห่วงโซ่คุณค่าของผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป : ปัญหาปลายน้ำ (ประธานกลุ่มฯ ให้คำตอบ 12 คน)

ปัญหาปลายน้ำ	จำนวน	ร้อยละ
ช่องทางการจำหน่าย		
จำหน่ายเฉพาะในพื้นที่ (อำเภอตนเอง)	12	100%
ขาดความรู้ด้านการตลาดออนไลน์อย่างเป็นระบบ	12	100%
ไม่มีตลาดต่างประเทศ	11	92%
จำหน่ายเฉพาะตลาดในพื้นที่สามจังหวัด	3	25%
การส่งเสริมการตลาด		
ขาดการโฆษณา	12	100%
ขาดเครื่องหมายรับรองคุณภาพ	8	67%
การขายส่วนใหญ่ผ่านพนักงานขาย	2	17%
ขาดการส่งเสริมการจำหน่าย (ลด แลก แจก แถม)	1	8%

สำหรับในเนื้อหาประเด็นนี้ จะสามารถยืนยันจากบทสนทนาที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับประธานกลุ่มฯ ได้อีกว่า:

“ช่องทางการจัดจำหน่ายก็จะมาจากทางหน้าร้าน ลูกค้าก็จะเป็นบุคคลที่สัญจรไปมา และนักท่องเที่ยว ในอำเภอเมืองเบตง ออนไลน์ก็จะมีโพสต์ลูกค้าบ้าง ต้องการขยายตลาดเพิ่มขึ้น...” (ประธานกลุ่มฯ, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2563)

ซึ่งจะเห็นได้ว่า ในส่วนของสภาพปัญหาการจัดการห่วงโซ่คุณค่าของกลุ่มผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ โดยการนำการจัดการห่วงโซ่คุณค่ามาใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ พบว่า กลุ่มเป้าหมายทั้ง 12 กลุ่ม บ้างกลุ่มเกิดปัญหาต้นน้ำ บ้างกลุ่มเกิดปัญหากลางน้ำ บ้างกลุ่มเกิดปัญหาปลายน้ำ แต่แต่ละกลุ่มประสบปัญหาแตกต่างกัน ซึ่งเป็นการดำเนินงานที่ไม่ครบห่วงโซ่ขาดความเชื่อมโยงกิจกรรมในห่วงโซ่ให้ครบทั้งห่วงโซ่ หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หน่วยงานในสังกัดกระทรวงเกษตรฯ และพัฒนาชุมชนกระทรวงมหาดไทยดูแลสนับสนุนปัญหาต้นน้ำ หน่วยงานในสังกัดกระทรวงอุตสาหกรรมดูแลสนับสนุนปัญหากลางน้ำ หน่วยงานในสังกัดกระทรวงพาณิชย์ดูแลสนับสนุนปัญหาปลายน้ำที่ผ่านมามีการสนับสนุนช่วยเหลืออย่างต่อเนื่องแต่ยังไม่ครบทั้งห่วงโซ่คุณค่าเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจได้

2. แนวทางการจัดการห่วงโซ่คุณค่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป เพื่อลดปัญหาความเหลื่อมล้ำในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้

จากประเด็นปัญหาต่าง ๆ เช่น วัตถุดิบมีปริมาณจำกัดไม่สามารถขยายไปสู่ธุรกิจเชิงพาณิชย์ได้ อีกทั้งการขาดความรู้ในการบริหารจัดการการผลิตอย่างเป็นระบบ ขาดความรู้ด้านกระบวนการผลิตการแปรรูปอย่างเป็นระบบ ขาดความรู้ด้านการตลาด ช่องทางการจัดจำหน่าย และการส่งเสริมการตลาด ที่ได้กล่าวไว้ในผลวิจัยข้อที่ 1 จึงดำเนินการวิเคราะห์และได้ข้อสรุปแนวทางการดำเนินกิจกรรมในห่วงโซ่คุณค่าของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปที่สามารถนำไปใช้ในการวางแผนการแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ ดังนี้

2.1 แนวทางการแก้ปัญหาต้นน้ำ

ปัญหาต้นน้ำมีประเด็นปัญหาที่ควรได้รับการแก้ไขคือ ปัญหาที่เกิดจากวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตมีปริมาณจำกัดไม่สามารถขยายไปสู่เชิงพาณิชย์ได้ หากมีการขยายตลาดเพิ่มขึ้นในอนาคตอาจจะขาดปัจจัยการผลิต ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการทำงานระยะยาว จึงควรมีการส่งเสริมการเพาะปลูกหรือขยายพื้นที่เพาะปลูกให้มากขึ้น เนื่องจากการนำเข้าวัตถุดิบที่เพียงพอและมีคุณภาพตั้งแต่กระบวนการผลิตถือเป็นการลดต้นทุนการผลิตและช่วยย่นระยะเวลาในการลงทุนให้สั้นลงส่งผลให้ได้รับผลกำไรมากขึ้น ในส่วนของกระบวนการผลิตปัญหาที่พบ คือกลุ่มเป้าหมายมีอุปกรณ์และกระบวนการผลิตที่ไม่ทันสมัยขาดความรู้ทางโภชนาการอาหาร การยืดอายุการเก็บรักษา ดังนั้น การถ่ายทอดความรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมายในประเด็นดังกล่าวข้างต้นจึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยการนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาผนวกกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพและมีความหลากหลายมากขึ้นในอนาคต

2.2 แนวทางการแก้ปัญหากลางน้ำ

ปัญหาหลักที่เกิดขึ้นในขั้นตอนนี้คือ กลุ่มเป้าหมายขาดความรู้ด้านกระบวนการผลิตการแปรรูปอย่างเป็นระบบ การออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ บรรจุภัณฑ์ที่ไม่สามารถยืดอายุการเก็บรักษา และไม่ได้รับมาตรฐานการออกแบบบรรจุภัณฑ์ตามมาตรฐานสากล รวมไปถึงปัญหาของสถานประกอบการที่ยังไม่ได้รับมาตรฐานการผลิต บางกลุ่มยังไม่มีเครื่องหมาย

รับรองคุณภาพมาตรฐานและความปลอดภัย (อย.) มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) และเครื่องหมายฮาลาล เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายสามารถนำความรู้นี้ไปใช้ได้ถูกต้องจึงเป็นภารกิจที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องลงพื้นที่ในการทำให้ความรู้เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้ตระหนักถึงความสำคัญของเครื่องหมายรับรองคุณภาพมาตรฐานต่าง ๆ อาทิเช่น การออกแบบบรรจุภัณฑ์ใหม่ ให้กับผลิตภัณฑ์นมกฤษีช่วยเบตงเพื่อยืดอายุการเก็บรักษาผลิตภัณฑ์ให้ยาวนานขึ้น ดังตัวอย่างที่แสดงไว้ในภาพที่ 2 ต่อไปนี้

ภาพที่ 2 ตัวอย่างผลิตภัณฑ์หลังเข้าร่วมงานวิจัย

2.3 แนวทางการแก้ปัญหาปลายน้ำ

ปัญหาปลายน้ำมีประเด็นปัญหาสำคัญที่ควรได้รับการแก้ไขคือ การเพิ่มช่องทางการจำหน่ายและการส่งเสริมการตลาด เนื่องจากการช่องทางการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่ยังจำกัดอยู่ในพื้นที่ นักวิจัยเห็นว่าควรส่งเสริมให้ความรู้กับกลุ่มเป้าหมายในการทำการตลาดออนไลน์ เช่น Shopee Lazada และการส่งเสริมการขายผ่านตัวแทนจำหน่ายหรือกลุ่มคนรับหัวผลิตภัณฑ์ (Daigou) จากต่างพื้นที่อื่นจะนำไปสู่การขยายโอกาสทางการตลาดไปสู่กลุ่มลูกค้าในวงกว้างได้มากขึ้น

ดังนั้น แนวทางการจัดการห่วงโซ่คุณค่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป ต้องมีการเชื่อมต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำเข้าด้วยกันจึงจะประสบความสำเร็จ การดึงดูดให้เกษตรกรขยายพื้นที่ปลูก และพยายามเพิ่มคุณภาพวัตถุดิบ ในระดับที่สามารถนำผลผลิตไปแปรรูปในระดับต่าง ๆ ให้สามารถแปรรูปจนถึงต้นทุนเข้าใกล้ศูนย์ (Near zero cost) ซึ่งสามารถขยายปริมาณการผลิต และคุณภาพ ส่งต่อไปยังการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่า และยืดอายุการเก็บรักษาวัตถุดิบเพื่อการจำหน่ายตลอดจนการใช้มาตรฐานในการผลิต จนสามารถขยายตลาดได้ ทำให้ธุรกิจเติบโต ก่อให้เกิด ความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจ (Economic of scale) เพื่อให้เกิดความมั่นใจ ในทุกกลุ่มที่เกี่ยวข้อง จึงจะขับเคลื่อน ห่วงโซ่คุณค่าไปได้อย่างมั่นคง

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยสามารถอภิปรายได้ดังนี้

1. การวิเคราะห์สภาพปัญหาการจัดการห่วงโซ่คุณค่าของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป ในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้

ข้อค้นพบสะท้อนได้ว่า การส่งเสริมการผลิตพืชเศรษฐกิจของกระทรวงเกษตรฯ ที่ผ่านมาส่งผลให้พืชเศรษฐกิจหลายตัวขยายตัวต่อเนื่องถึงการแปรรูป การจำหน่าย และการส่งออก เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจให้กับประเทศเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นไปตามแนวทางการพัฒนาแผนย่อยของแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ ประเด็นการเกษตร (พ.ศ. 2561-2580) มีการส่งเสริมและพัฒนาผลิตภัณฑ์เกษตรอัตลักษณ์พื้นถิ่นด้วยการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา นวัตกรรม และเทคโนโลยีการพัฒนากระบวนการผลิตและบรรจุภัณฑ์ เพื่อให้มีสินค้าอัตลักษณ์พื้นถิ่นออกสู่ตลาดสม่ำเสมอ แต่พืชอัตลักษณ์กลับทำได้แค่ผลิตภัณฑ์ชุมชน การสนับสนุนส่งเสริมพืชอัตลักษณ์ที่มีปริมาณไม่เพียงพอต่อการแปรรูปเชิงพาณิชย์ ยังคงเป็นปัญหาให้กับใคร่ควรทำอะไรก่อน การขยายกำลังการผลิตของเกษตรกรจึงไม่กล้าที่จะดำเนินการเปิดโรงงานเพื่อรองรับปริมาณผลผลิตที่ยังไม่ อีกทั้งกลุ่มเป้าหมายขาดความรู้ในการบริหารจัดการการผลิตอย่างเป็นระบบผู้ประกอบการขนาดเล็กบางราย

เริ่มมีปัญหาในเรื่องวัตถุดิบที่หาได้เฉพาะพื้นที่โดยเฉพาะวัตถุดิบที่มีคุณภาพ มีปริมาณลดลง และท้ายที่สุดจะไม่มีวัตถุดิบเข้าสู่กระบวนการผลิต (Wonginta *et al.*, 2015, p. 9) การใช้เทคโนโลยีการแปรรูปจึงยังคงอยู่ในสถานศึกษามีผู้ประกอบการอีกจำนวนมากที่ยังประสบปัญหาเกี่ยวกับองค์ความรู้ ความเข้าใจ ทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทางอาหารโดยตรง (Innawong *et al.*, 2016, p. 2) ขาดความรู้ด้านการตลาด ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย และการส่งเสริมทางการตลาด โดยปัญหาด้านการตลาดที่สำคัญคือ ช่องทางการจัดจำหน่ายที่มีจำกัด (Kaenkla, 2016, p. 73) กลุ่มเป้าหมายเฝ้ารอโอกาส ในการขยายต่อไป ยิ่งปลายน้ำ และตลาดต่อไป ยิ่งคงความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจต่อไป ปลาใหญ่กินปลาเล็ก ผู้ประกอบการรายย่อย ขาดทั้งเทคโนโลยีต้นน้ำ ในการเพิ่มปริมาณการผลิต กลางน้ำในการใช้เทคโนโลยีการแปรรูปรวมถึงการจัดจำหน่ายและส่งออกปลายน้ำ งานพีชอัตลักษณ์ ยังคงเป็นของเกษตรกรรายจน คริวเรือนยากจน การแปรรูปยังคงเป็นของสำนักงานพัฒนาชุมชน ไม่สามารถก้าวข้ามไปกระทรวงพาณิชย์และกระทรวงอุตสาหกรรมได้

2. แนวทางแก้ไขปัญหาการจัดการห่วงโซ่คุณค่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป เพื่อลดปัญหาความเหลื่อมล้ำในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้

แนวทางการแก้ปัญหาต้นน้ำของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป ในการเพิ่มปริมาณการผลิตพีชอัตลักษณ์ ต้องสร้างความมั่นใจด้านราคาให้กับกลุ่มเกษตรกร ซึ่งที่ผ่านมาพบปัญหาคือมีผลผลิตมาก แต่ราคาตกต่ำ (Office of Strategic Administration of Southern Border Provinces, 2018, p. 13) เกษตรกรขาดการพัฒนาคุณภาพของผลผลิตอย่างเป็นระบบ โดยที่เกษตรกรส่วนใหญ่ยังคงใช้เทคนิคและวิธีการเพาะปลูกแบบเดิม แม้ว่าที่ผ่านมาได้มีการศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับการเพิ่มประสิทธิภาพการเพาะปลูกแต่วิธีการเหล่านี้มักไม่ค่อยได้ถูกถ่ายทอดสู่เกษตรกร เกษตรกรควรตระหนักถึงกระบวนการผลิตอย่างเป็นระบบ ด้วยการจัดการที่ถูกต้อง และหากมีการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์จะทำให้เกษตรกรได้ผลตอบแทนที่ดี เช่นการจัดจำหน่ายข้าวในรูปแบบของเมล็ดพันธุ์ได้ผลตอบแทนสูงกว่าการขายข้าวเปลือก ดังนั้นควรมุ่งพัฒนาที่คุณภาพของข้าวมากกว่าการขายปริมาณการผลิต (Kaenkla, 2016, p. 94)

ส่วนกระบวนการผลิตแบบดั้งเดิม สามารถใช้เป็นจุดเด่นและจุดขายในการสร้างเรื่องราวของผลิตภัณฑ์ได้ ในทางกลับกันอาจส่งผลต่อค่าใช้จ่ายในการผลิต และการเพิ่มผลผลิต การนำเทคโนโลยีในการผลิต เทคโนโลยีการอาหารมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับการผลิตแบบดั้งเดิมที่ควรอนุรักษ์ไว้จึงมีความสำคัญต่อกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปอย่างยิ่ง โดยเทคโนโลยีการแปรรูปซึ่งในกลุ่มผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่ยังมีการใช้กระบวนการแปรรูปอย่างง่าย ไม่ว่าจะเป็นการกวน การทอด การเชื่อม การอบแห้ง การแช่แข็ง เมื่อทำการวิเคราะห์มูลค่าเพิ่ม พบว่าเทคโนโลยีการแปรรูปดังกล่าวสามารถเพิ่มมูลค่าเฉลี่ยได้เพียง 3 ถึง 5 เท่า เท่านั้น และเทคโนโลยีการการทำแห้งแบบแช่เยือกแข็ง สามารถสร้างมูลค่าสูงสุด มีแรงกดดันภายในโครงสร้างที่ต่ำ และยังมีส่วนแบ่งทางการตลาดที่มากพอ จึงมีความน่าสนใจในการผลักดันให้เกิดการนำมาส่งเสริมให้กับเกษตรกรหรือผู้ประกอบการสินค้าเกษตรแปรรูป (Haschu, 2020, p. 58) ในการแก้ปัญหาห่วงโซ่คุณค่าด้วยการให้ความสำคัญของการควบคุมคุณภาพสินค้า โดยการผลักดันให้ผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปมีเครื่องหมายรับรองคุณภาพมาตรฐานและความปลอดภัย (อย.) และมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) เพื่อเพิ่มการยอมรับในตัวผลิตภัณฑ์ว่ามีคุณภาพ และช่องทางการตลาดที่ไม่ได้ถูกจำกัดอยู่กับกลุ่มลูกค้าในวงแคบ โดยการใช้ห้องแล็บในการตรวจหาคุณสมบัติทางโภชนาการของผลผลิตทางการเกษตรจึงมีความสำคัญในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่กลุ่มเป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นจุดขายที่จะสื่อสารไปยังผู้บริโภคแต่ละกลุ่ม หรือ การใช้วิทยาศาสตร์การอาหารในการรักษาคุณค่าทางอาหารไว้ และส่งมอบสิ่งที่ดีให้กับผู้บริโภคต่อไป ได้มีงานวิจัยที่ทำการเปรียบเทียบระหว่างผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและไม่ได้รับการรับรองพบว่าราคาของสินค้าต่อกรัมไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ แต่ส่งผลต่อการพัฒนาสินค้า และการเพิ่มช่องทางการตลาดมากกว่า เนื่องจากเมื่อผลิตภัณฑ์ได้รับการรับรองมาตรฐาน จะทำให้ผู้บริโภคมีความมั่นใจในสินค้ามากยิ่งขึ้น และการสนับสนุนช่องทางการตลาดจากทางภาครัฐเอง ไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมการออกกิจกรรมร้านค้า การโปรโมท การซื้อขายผ่านโครงการต่าง ๆ (Haschu, 2020, pp. 60-61) สำหรับการแก้ปัญหาปลายน้ำนั้น โดยพื้นฐานของกลุ่มเป้าหมายเป็นเกษตรกรขาดความรู้ด้านการตลาด ขาดเทคโนโลยีการสื่อสารการตลาดออนไลน์ การทำการตลาดออนไลน์จึงเป็นเรื่องใหม่สำหรับกลุ่มเป้าหมาย อีกทั้งการพัฒนาตลาดอย่างเป็นระบบต้องถูกนำมาถ่ายทอดให้กับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะทำให้ผลผลิตเป็นที่รู้จักและสามารถขยายตลาดได้ ส่งผลให้กลุ่มเป้าหมายเป็นนักการตลาดมืออาชีพได้ ที่ผ่านมามาหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานพาณิชย์ จัดให้มีการยกระดับด้านการจำหน่ายแก่กลุ่มเป้าหมายอยู่แล้ว ดังนั้นเกษตรกรกลุ่มผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป ควรหาโอกาสในการพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องเพื่อตามให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมในสถานการณ์ปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้บริโภคในยุค

ดิจิทัลเทคโนโลยี (Srisook *et al.*, 2020, p. 520) และการขยายช่องทางการตลาดใหม่ ๆ ให้กับกลุ่มเป้าหมายนั้น ซึ่งมีกิจกรรมทางการขายและการตลาด ได้แก่ การจัดทำโฆษณา ประชาสัมพันธ์ ซึ่งที่ผ่านมามีการใช้สื่อออนไลน์น้อยทำให้ไม่ค่อยเป็นที่รู้จัก หากจะสร้างมูลค่าเพิ่มให้ผลิตภัณฑ์นั้นต้องมีสร้างกระแสผ่านการโฆษณา ประชาสัมพันธ์โดยใช้สื่อผ่านทางอินเทอร์เน็ต เช่น เฟซบุ๊ก ไลน์ อินสตาแกรม เพื่อเข้าถึงกลุ่มลูกค้าเป้าหมายได้ทั่วถึง (Iamsaad *et al.*, 2016, p. 4)

จะเห็นได้ว่า แนวทางการแก้ปัญหาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปมีความสำคัญอย่างยิ่งในการแก้ปัญหาแบบครบวงจรตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับกลุ่มเกษตรกร จึงควรเริ่มต้นจากปลายน้ำที่ใกล้กับผู้บริโภคมากที่สุดเพื่อศึกษาความต้องการที่แท้จริง นำมาพัฒนากระบวนการผลิตในระดับกลางน้ำและรักษาคุณค่าของผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป ด้วยวิธีการปลูกที่ใช้ประโยชน์จากกระบวนการผลิตแบบดั้งเดิม และใช้เทคโนโลยีในการรักษาคุณค่าของผลผลิตทางการเกษตร ส่งมอบคุณค่าของผลผลิตทางการเกษตรให้กับผู้บริโภคที่พร้อมจะจ่ายในราคาที่เหมาะสม

สรุปผลการวิจัย

จากข้อค้นพบอันโดดเด่นข้างต้น อาจพิจารณาได้ว่า การวิเคราะห์สภาพปัญหาการจัดการห่วงโซ่คุณค่าของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป ในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ ที่ผ่านมามีแค่ผลิตภัณฑ์ชุมชน ไม่สามารถก้าวข้ามการรอคอยปริมาณและคุณภาพวัตถุดิบ ยังเป็นปัญหาหลักที่ส่งต่อจากต้นน้ำไปยังกลางน้ำ และปลายน้ำ การสนับสนุนส่งเสริมพืชอัตลักษณ์ เนื่องจากปริมาณไม่เพียงพอต่อการแปรรูปเชิงพาณิชย์หรือเชิงอุตสาหกรรม ยังคงเป็นปัญหา การขยายกำลังการผลิตของเกษตรกรจึงไม่กล้าที่จะดำเนินการเปิดโรงงานเพื่อรองรับปริมาณผลผลิตที่ยังไม่แน่นอน จึงเป็นการลงทุนที่เสี่ยง การใช้เทคโนโลยีการแปรรูปจึงยังคงอยู่ในสถานศึกษา งานวิจัย ที่รอคอยโอกาส ในการขยายต่อไปยังปลายน้ำ ยังคงความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจต่อไป ปลาใหญ่ กินปลาเล็ก ผู้ประกอบการรายย่อย ขาดทั้งเทคโนโลยีต้นน้ำ ในการเพิ่มปริมาณการผลิต กลางน้ำในการใช้เทคโนโลยีการแปรรูปรวมถึง การจัดจำหน่ายและส่งออกปลายน้ำ งานพืชอัตลักษณ์ ยังคงเป็นของเกษตรกรยากจน คริวเรือนยากจน การแปรรูปยังคงเป็นของสำนักงานพัฒนาชุมชน ไม่สามารถก้าวข้ามไปกระทรวงพาณิชย์และกระทรวงอุตสาหกรรมได้ ขาดการเชื่อมต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำที่ผ่านมามีการสนับสนุนช่วยเหลืออย่างต่อเนื่องแต่ยังไม่ครบทั้งห่วงโซ่คุณค่าเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ ขณะที่ แนวทางสำหรับแก้ไขปัญหาคือการจัดการห่วงโซ่คุณค่ากลุ่มผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป เพื่อลดปัญหาความเหลื่อมล้ำในพื้นที่ จักต้องมุ่งเป้าไปที่การแก้ปัญหาต้นน้ำ ในการเพิ่มปริมาณการผลิตพืชอัตลักษณ์ ต้องสร้างความมั่นใจด้านราคาให้กับกลุ่มเกษตรกร เพราะที่ผ่านมาพบปัญหาคือมีผลผลิตมากแต่ราคาตกต่ำ ส่วนกระบวนการผลิตแบบดั้งเดิม สามารถใช้เป็นจุดเด่นในการสร้างเรื่องราวของผลิตภัณฑ์ได้ แต่อาจส่งผลกระทบต่อค่าใช้จ่ายในการผลิต และ การนำเทคโนโลยีในการผลิต ด้วยเทคโนโลยีการอาหารมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับการผลิตแบบดั้งเดิมที่ครองธุรกิจไว้ การใช้ห้องแล็บในการตรวจหาคุณสมบัติทางโภชนาการของผลผลิตทางการเกษตรจึงมีความสำคัญในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่กลุ่มเป็นอย่างยิ่ง เป็นการใช้วิทยาศาสตร์การอาหารในการรักษาคุณค่าทางอาหารไว้ และส่งมอบสิ่งที่ดีให้กับผู้บริโภคต่อไป แนวทางในการแก้ปัญหาปลายน้ำด้วยการให้ความสำคัญของการควบคุมคุณภาพสินค้า โดยการผลักดันให้ผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปมีการได้รับเครื่องหมายรับรองคุณภาพมาตรฐานและความปลอดภัย (อย.) และมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) เพื่อเพิ่มการยอมรับในตัวผลิตภัณฑ์ว่ามีคุณภาพ และช่องทางการตลาดที่ไม่ได้ถูกจำกัดอยู่กับกลุ่มลูกค้าในวงแคบสำหรับแนวทางการแก้ปัญหาปลายน้ำนั้น โดยพื้นฐานของกลุ่มเป้าหมายเป็นเกษตรกร ขาดความรู้ด้านการตลาด ขาดเทคโนโลยีการสื่อสารออนไลน์ การทำการตลาดออนไลน์จึงเป็นเรื่องใหม่สำหรับกลุ่ม ที่ผ่านมามีสำนักงานพัฒนาชุมชนสำนักงานพาณิชย์ ได้มีการยกระดับด้านการจำหน่ายให้แก่กลุ่มเป้าหมายอยู่แล้ว แต่ยังคงขาดการนำมาใช้เพื่อการเป็นมืออาชีพด้านการตลาด จึงต้องถูกนำมาถ่ายทอดให้กับกลุ่มอย่างเป็นระบบ และง่ายต่อการเข้าใจ จะเห็นได้ว่า การแก้ปัญหาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการแก้ปัญหาแบบครบวงจรตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับกลุ่มเกษตรกร จึงควรเริ่มต้นจากปลายน้ำที่ใกล้กับผู้บริโภคมากที่สุดเพื่อศึกษาความต้องการที่แท้จริง นำมาพัฒนากระบวนการผลิตในระดับกลางน้ำและรักษาคุณค่าของผลิตภัณฑ์เกษตร ด้วยวิธีการปลูกที่ใช้ประโยชน์จากกระบวนการผลิตแบบดั้งเดิม และใช้เทคโนโลยีในการรักษาคุณค่าของผลผลิตทางการเกษตร ส่งมอบคุณค่าของผลผลิตทางการเกษตรให้กับผู้บริโภคที่พร้อมจะจ่ายในราคาที่เหมาะสม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. จากผลวิจัยที่พบปัญหา คือ การพัฒนาที่ไม่ครบวงจรของพืชอัตลักษณ์ พัฒนาไม่ครบถ้วนตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ หรือมาเป็นส่วนๆ ตามความถนัดของส่วนราชการ ขาดความเชื่อมต่อกันเป็นระบบ ขาดมืออาชีพด้านการพัฒนาที่เข้าใจความต้องการของผู้บริโภค ส่วนราชการขาดองค์ความรู้ เรื่องห่วงโซ่คุณค่าของพืชอัตลักษณ์ ดังนั้นต้องทำการยกระดับการพัฒนาพืชเกษตรอัตลักษณ์ในระดับพื้นที่ แบบครบห่วงโซ่คุณค่า เหมือนกับพืชเศรษฐกิจ ตัวหลักของประเทศ เช่น ข้าวมีกรมการข้าว ยางพารามีการยางแห่งประเทศไทย โดยอาจตั้งเป็นชมรมหรือสมาคมพืชอัตลักษณ์ เพื่อเป็นปากเสียงให้กับกลุ่มดูแลสนับสนุนแนวทางการพัฒนาให้ครบห่วงโซ่ เพื่อการเข้าสู่อุตสาหกรรมเชิงพาณิชย์อย่างต่อเนื่อง

2. จากผลวิจัยที่ได้แนวทางการแก้ไขปัญหาคือการจัดการห่วงโซ่คุณค่ากลุ่มผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป เพื่อลดปัญหาความเหลื่อมล้ำในพื้นที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานพัฒนาชุมชน พาณิชย์จังหวัด อุตสาหกรรมจังหวัดต้องสนับสนุนพร้อมทั้งส่งเสริมการยกระดับพืชอัตลักษณ์ของแต่ละจังหวัดและภูมิภาคขึ้นเป็นพืชเศรษฐกิจตัวรอง ในการคำนวณ GPP ของจังหวัด และสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเพื่อให้เกิดการพัฒนาแบบครบวงจร เกิดความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจ และสามารถเป็นพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ในการสร้างรายได้ให้กับประเทศได้

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. จากผลวิจัยที่พบปัญหาเกษตรกรกลุ่มผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปขาดความรู้ในการบริหารจัดการการผลิตอย่างเป็นระบบ ขาดความรู้ทางวิทยาศาสตร์ทางการอาหาร และการตลาดที่ถูกต้องและมีปัญหาที่แตกต่างกัน จึงควรทำวิจัยเรื่องแนวทางการพัฒนาพืชเกษตรอัตลักษณ์แบบครบห่วงโซ่คุณค่า เพื่อที่นำไปสู่การขยายผลเชิงพาณิชย์ได้

2. จากแนวทางแก้ไขปัญหาคือการจัดการห่วงโซ่คุณค่าของกลุ่มผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ การวิจัยครั้งต่อไปอาจทำวิจัยที่เจาะจงด้านการออกแบบโมเดลธุรกิจ (Business model canvas) และห่วงโซ่คุณค่าของพืชเศรษฐกิจที่ตนเองลงทุน เพื่อป้องกันการสูญเสียจากการพัฒนาของภาครัฐ

เอกสารอ้างอิง

- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2018). *Designing and conducting mixed methods research*. (3rd ed). Thousand Oaks, United States: SAGE Publications Inc..
- Chairuangwut, J., Srinaruwan, P., Tulasombat, S., & Hantrakul, J. (2019). Value chain management of Black-Bone Chickens. *The national academic conference business administration No. 6*, February 15, 2019 Chiang Mai: Maejo University. (in Thai)
- Haschu, M. (2020). *Analysis of supply chain and value chain. for guidelines for the development of community enterprises and OTOP product operators*. Master of Science Thesis. Silpakorn University. (in Thai).
- Innawong, B., Jinnorot, C., Namprasarnthai, K., & Nirantasuk, K., (2016). *Development of processed agricultural products to increase the market potential of small and medium enterprises through linking research to commercial production*. (research report). Bangkok: Research and Development Institute Silpakorn University. (in Thai).
- lamsaad, N., Taratit, J. & Buasong, S. (2016). *Increase value added in the value chain of durian chips: Chumphon province* (Research Report). Bangkok: Office of the Research Fund. (in Thai)
- Kaenkla, S. (2016). Value chain of organic rice products, MaeTaeng district, Chiang Mai province. Master of Business Administration Thesis. Maejo University. (in Thai)
- Office of Agricultural Economics. (2021). *Report on agricultural economic conditions in the first quarter of 2021 and outlook for 2021*. [Online]. Retrieved May 20, 2020, from: http://www.oae.go.th/assets/portals/1/fileups/bappdata/files/Outlook_Q1_2564.pdf. (in Thai)
- Office of Strategic Administration of Southern Border Provinces. (2018). *Development Plan for Southern Border Provinces 2018-2022 (Review Edition)* [Online]. Retrieved August 19, 2021, from: https://www.osmsouth-border.go.th/files/com_osm_order/2021-08_7e5b6966cbbbe490.pdf. (in Thai)

- Porter, M. E. (1985). *Competitive advantage creating and sustaining superior performance*. New York: The Free Press.
- Ministry of Agriculture and Cooperatives. (2019). *Master plan under the national strategy issues (3) agriculture*. (2020). [Online]. Retrieved May 20, 2020, from: http://nscr.nesdc.go.th/wp-content/uploads/2021/02/NS-03_138-173.pdf. (in Thai)
- Selvi, A. F. (2019). *Qualitative content analysis. In the routledge handbook of research methods in applied linguistics*. London: Routledge.
- Srisook, T., Hiranwijitporn, N., Kaewtem, S., (2020). Value chain concept of processed agricultural products for development ability in marketing skills of farmers in Lampang province to support smart farmer project. *Humanities and Social Sciences Journal of Graduate School, Pibulsongkram Rajabhat University*, 14(2), 505-521.
- Theppitak, K. (2016). *A study of the value chain affecting the efficiency of the processed fruit export business of Thai entrepreneurs in the global market*. Master of Business Administration Thesis. Bangkok University. (in Thai)
- Wonginta, T., Kasikitwiwat, P., Niyomdech, H., Chankab, B. & Toae, R. (2015). Halal food value chain analysis. *Journal of Transport and Logistics*, 8(1), 1-11.

บุคลากรกรม

ประธานกลุ่ม ข (ผู้ให้สัมภาษณ์). นิรันดีเกียรติ ลีวคุณูปการ (ผู้สัมภาษณ์). ที่ สถานที่ตั้งกลุ่มเจี๊ยะ กุ่ยข่ายเบตง 3/29 สุขยางค์ ตำบลเบตง อำเภอเบตง 95110. เมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2563